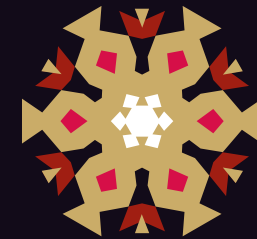

Naast het artikel was een foto van de professor te zien, gekleed in een gewaad dat bij soefirites wordt gebruikt. Speciaal voor *Ad Valvas* had hij het in zijn kamer aangetrokken.

Hij stond erbij alsof hij met lichte tegenzin akkoord was gegaan met de foto. Tamara keek er een halve minuut naar en concludeerde dat ze verkocht was. Het was de laatste zin die haar deed besluiten zich in te schrijven voor zijn college. Het geloof als gebed zonder end. Denken als gebed zonder end. Ze wilde zien hoe zijn ogen bij de taal pasten.

Abdelkader Benali ♦ De soefi

Abdelkader Benali

De soefi

VU Uitgeverij

De soefi

Abdelkader Benali

De soefi

VU Uitgeverij
Amsterdam 2007

*Geproduceerd onder auspiciën van
de Faculteit der Letteren*

© 2007 Abdelkader Benali/VU Uitgeverij

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written consent of the publisher.

VU Uitgeverij is een imprint
van VU Boekhandel/Uitgeverij bv

VU Uitgeverij
De Boelelaan 1105, 1081 HV Amsterdam
info@vu-uitgeverij.nl
www.vu-uitgeverij.nl

Foto schutbladen: Bruno Morandi/Getty Images
Boekverzorging: René van der Vooren, Amsterdam

ISBN 978 90 8659 168 8 | NUR 300

*Not Christian or Jew or Muslim, not Hindu,
Buddhist, sufi, or zen. Not any religion*

*or cultural system. I am not from the East
or the West, not out of the ocean or up*

*from the ground, not natural or ethereal, not
composed of elements at all. I do not exist,*

*am not an entity in this world or the next,
did not descend from Adam and Eve or any*

*origin story. My place is placeless, a trace
of the traceless. Neither body or soul.*

I belong to the beloved [...].

Rumi

(Vertaald door Coleman Barks & John Moyne)

Bij het verlaten van het hoofdgebouw van de Vrije Universiteit voelde hij dat iemand hem in de gaten hield. In het Irak van Saddam Hoessein wist je als hoger opgeleide niet beter of je handel en wandel werden nauwlettend gevolgd. Hij wist dus wat het betekende om bespied te worden, alleen vond hij het vreemd dat het hier ook gebeurde. Dit was Amsterdam, niet Bagdad. Hier kon zijn liefde voor en kennis van het soefisme geen enkel politiek probleem opleveren. Zijn politieke stellingname was allesbehalve opzienbarend, volstrekt oninteressant in elk geval voor welke veiligheidsdienst dan ook.

Hij cultiveerde geen samenzweringstheorieën, hij baseerde zich op feiten. Hysterische complottheorieën ontzenuwde hij meteen. Van instellingen als de CIA, Mossad of Interpol was hij niet onder de indruk. Daarom joeg dit gevoel gevolgd te worden door god-mag-weten-wie hem niet onmiddellijk schrik aan. Integendeel, het idee dat iemand hem in de gaten hield bracht een vreemd soort rust over hem. Alsof hij werd aangeraakt door iemand die van hem hield.

Geboren op 1 januari 1962 in Bagdad, was hij in 2000 naar Europa gevlucht en zo ontsnapt aan de portretten, de moordlust en de slechte smaak van Saddam Hoessein onder wiens bewind Irak van een bloeiende culturele natie veranderd was in een kermis van terreur met een economie als één grote verliesrekening. Mensen verloren hun levens, soldaten hun motivatie, kinderen hun onschuld. Vrouwen verloren hun eer, de repu-

blik der letteren zijn intellectuelen, de hoeren hun klasse, mannen hun waardigheid, de politiek zijn codes en fatsoen, het eten zijn smaak, de gezondheidszorg de medicijnen en de rivier zijn glans. Er kwam niets voor in de plaats.

Zijn huidige positie had hij te danken aan de Al Farabi Stichting, die aan de VU een leerstoel voor mystieke stromingen in de islam sponsorde. Hij woonde sinds het najaar van 2000 in Amsterdam. De faculteit had hem met de nodige aarzeling aangesteld. Wie zat er te wachten op een volslagen onbekende Irakese godsdienstwetenschapper? Wat maakte deze man bijzonder tussen alle godsdienstwetenschappers die de VU al bevolkten en die van tijd tot tijd opdoken in forums rond de islam, symposia rond de islam en borreltjes rond de islam om als nijverige bijen druk te zoemen en daarna, zonder een druppel honing gemaakt te hebben, weer naar huis terug te keren? Maar van de universiteit van München kwamen positieve berichten over Herr Prof. Dr. Mustafa Basri. Een verdienstelijke, productieve wetenschapper, luidde het commentaar. Mustafa Basri was dan wel een relatief onbekende naam in Europa, maar dat zou volgens de Duitse collega's na zijn aanstelling snel veranderen.

De selectiecommissie had hem enkele vragen gesteld over zijn verleden in Irak. Hij vertelde dat hij was opgeroepen voor de oorlog in Koeweit.

«Ik moest de vloer van de barakken schoonhouden. Soms werden er doden binnengebracht. Dan veegde ik het bloed op dat ik samen met het vuil van de vloer in een emmer uitwong. Niet prettig. Nu geschiedenis.»

«En na de oorlog?»

«O, heel moeilijk. Het leger wilde mij niet kwijt. Men was bang voor een nieuwe oorlog. Elke man telde. Ik werd van tijd tot tijd opgeroepen.» Hier zweeg hij even, waarna hij verder ging: «In mijn onderzoeksperiode aan de universiteit van Bagdad deed zich een mogelijkheid voor om uit Irak weg te komen. Ik werd gevraagd deel te nemen aan een groot congres over het soefisme in Amman, Jordanië. Afgevaardigden van verschillende internationale universiteiten zouden bij elkaar komen om te discussiëren over de rol van het soefisme in de geschiedenis van de islam. Ik zorgde ervoor dat ik ernaartoe kon met behulp van contacten bij het Ministerie van Onderwijs.»

«U heeft gezegd dat u niets te maken wilde hebben met het Ministerie van Onderwijs.»

«Nood breekt wet.»

«U was slechts in kleine kring bekend, volgens onze informatie bleef u het liefst buiten de schijnwerpers. Zo probeerde u zich te handhaven. Het regime hield kennelijk niet van types als u.»

«Inderdaad. Voor mijn studenten was ik er, voor de buitenwereld leidde ik een anoniem bestaan.»

«Waarom?»

«Het regime zag in mijn werk een vorm van verzet. Hoewel ik tot geen enkele soefibeweging of partij behoor, beschouwde het mijn colleges als een verkapt vorm van politieke samenscholing.»

«Toen bent u gevlucht?»

«De geheime dienst volgde alles wat ik deed. Was moeilijk. Heel moeilijk. Toch gelukt. Tijdens een lezing

van een Egyptische professor over de rol van het soefisme in Egypte ben ik naar buiten gegaan en heb een taxi naar de Duitse ambassade genomen. Een dag later was ik in München. Ze boden me een pul bier aan om op adem te komen. Duitse gastvrijheid.›

‹En wat zei u?›

‹Dat ik nog nooit een druppel alcohol had gedronken. Toch heb ik de pul leeggeklokt. Voor het eerst aangeschoten. In Duitsland was geen plaats voor mij. Ik hoorde van de Al Farabi Stichting en de directeur daarvan en men vertelde me over deze leerstoel. Heel interessant. Mijn Nederlands is niet goed maar wordt toch steeds beter.›

‹Waarom Nederland?›

‹Ik ontmoette een Nederlandse vrouw in München. Ze wilde terug naar Amsterdam. Ze miste de klokken van de Westerkerk. Ik ging met haar mee. Zoveel grachten. En koud. Maar dat went. De grachten, niet de kou. Zij bracht mij in contact met de mensen van Al Farabi. We zijn niet meer bij elkaar. Zij is terugverhuisd naar Duitsland. Nu woon ik in haar huis. Toch wel gelukkig. Min of meer.›

De commissie had zijn aanstelling goedgekeurd met twee stemmen voor, een tegen en een onthouding. De middag dat ze hem belden kwamen de Twin Towers naar beneden.

Net als miljoenen andere mensen raakte hij die eerste tijd in Nederland in de ban van de kapers die zich in de Westerse samenleving schuil hadden gehouden. In de nasleep van de ineens stortende gebouwen priemde de vinger van president Bush naar Saddam Hoessein. Hij

begreep meteen de consequentie van de aantijgingen aan het adres van de dictator: de oorlog zou zich vroeger of later naar Irak verplaatsen.

Via de Nederlandse televisie volgde hij het verloop van de gebeurtenissen in Irak als een co-schapper die een open-hartoperatie in een kamer naast de operatiekamer volgt. De Amerikanen beweerden dat Irak massavernietigingswapens bezat, zo goed verborgen dat niemand ze kon vinden, ofschoon Bush en de zijnen ze met eigen ogen hadden gezien. Saddam Hoessein moest en zou gestopt worden, koste wat het kost. Hij zag het standbeeld van Saddam Hoessein (de Allah van het Arabisch Nationalisme) vallen, omvergetrokken door jonge Amerikanen en een paar uitzinnige Irakezen die er woedend met hun slippers tegenaan sloegen. Zijn gevoel zei hem dat dit het begin was van een nieuwe ronde van ellende voor het Irakese volk en dat vrede en stabiliteit nog lang op zich zouden laten wachten.

* 2 *

Een meter zevenenzeventig was hij, slank, zijn schouders waren smal en zijn bovenarmen redelijk gespierd: die hoefde hij nooit te trainen om ze in vorm te houden. Voor Europeanen had hij een Arabisch gezicht, Arabieren op hun beurt herkenden er de trekken van een bedoeïen in: smalle lippen, een licht gebogen neus en bruine vossenogen die niets ontgingen. Toch was hij, zoals het een Arabier van zijn klasse en opleiding betaamde, zeer discreet, op het stugge af. Praten in het openbaar viel hem zwaar. Hij luisterde liever

naar een gesprek dan dat hij eraan deelnam. Tijdens borrels merkten mensen hem amper op. Mensen weten zijn schuchterheid aan onzekerheid over de kwaliteit van zijn Nederlands en drongen niet verder aan. Niemand vroeg waar hij geboren was, wat hij in Bagdad had gedaan, waarom hij naar Nederland was gekomen. Zijn positie aan de vU werd voor kennisgeving aangenomen. Het verleden telde niet.

Ook zijn kleding onderstreepte zijn gebrek aan présence. Het bruine tweedjasje dat hij tijdens zijn colleges droeg was voor 25 euro gekocht op de zwarte markt in Beverwijk. De witte, soms blauwe en soms gestreepte overhemden kwamen van de uitverkoop bij Vroom en Dreesmann. In niets deed hij zijn best om zich te onderscheiden van al die andere slecht geklede vU-medewerkers. In de mensa zat hij vaak alleen en at graag jong belegen kaas op bruinbrood met boter, nooit margarine, daarna een sinaasappel en soms ook een banaan. Hij gaf de voorkeur aan kip boven rundvlees en aan aardappelpuree boven patat.

De dag dat hij zich bespied voelde bij het verlaten van de universiteit, verscheen een glimlach op zijn lippen. Even voelde hij de aandrang zich om te draaien en regelrecht in de armen te vliegen van de persoon die hem, zo meende hij, in de rug staarde. Degene die hem zou helpen deze komedie te beëindigen, zou hij het liefst op de wang kussen. Maar toen hij omkeek zag hij niets verdachts in de mêlee van studenten en personeel. Sommigen lachten naar hem want ze wisten wie hij was — professor Basri, de soefi. Een belager of bevrijder kon hij niet ontwaren. En het glas dat tussen hem en

de binnenkant van de universiteit stond, weerspiegelde zijn onderzoekende, sceptische ogen op zoek naar de veroorzaker van zijn onrust. Langer zo blijven staan zou opvallen. Alleen kon hem dat nu even niet schelen. Hij was er volkomen rustig onder. In Irak had hij voor hetere vuren gestaan. Hij bleef staan zodat degene die hem bekeek alle kans kreeg hem in zich op te nemen. Daarna trok hij zijn jasje recht en pakte de tram naar huis waar Saddam op hem zat te wachten. De kat was achtergelaten door zijn ex-vriendin, hij had hem een nieuwe naam gegeven. Als hij Saddam zijn brokjes had gegeven zou hij voor zichzelf wat te eten klaarmaken. Daarna werk doornemen. Snooker kijken op Eurosport. Vlak voor het slapen gaan nog wat lezen in een thriller, ter ontspanning. Misschien nog even de brieven tevoorschijn halen in het geval hij zijn heimwee niet de baas kon blijven.

* 3 *

Twee jaar na de val van Bagdad bezocht Tamara haar eerste college bij professor Basri. Ze studeerde rechten, zat vol levensdrang (in een maand tijd kocht ze een jurk, leren laarzen, vier armbanden, Chanel lipstick en, voor het geval dat, groene hoge hakken voor het totaalbedrag van 500 euro) en had net gebroken met haar vriend, met wie ze het drie jaar had uitgehouden. Hij was haar maanden lastig blijven vallen, tot ze er met een e-mail een einde aan had gemaakt. *In plaats van meteen te keer te gaan over wat ik je heb geschreven kun je misschien beter je computer uitzetten en een koude douche nemen. Voel je dan nog aandrang me iets te melden, doe dat dan per mail.*

Ik neem je telefoontjes niet op en als je het probeert via een nummer dat ik niet ken, doe ik bij de politie aangifte van stalken, groetjes, Tamara. PS. Ik meen het.

De aanslagen van 11 september 2001 hadden diepe indruk op haar gemaakt. Die avond had ze samen met haar moeder op de bank voor de televisie zitten huilen. De moord op Theo van Gogh, drie jaar later, had vooral afschuw en onbegrip bij haar gewekt. Haar vriend was vreselijk begonnen te schelden op moslims. Geburqade moslims, moslims in trainingspakken, moslims die zich niet als moslims gedroegen (de zesde colonne), moslims die heulden met andere moslims, moslims die zich schaamden, moslims die een keppeltje droegen («dat zijn joden,» had ze hem gecorrigeerd, maar het had hem niet van zijn stuk kunnen brengen), moslims die aanslagen pleegden, moslims die die aanslagen veroordeelden, moslims die alleen maar halal aten, moslims die op televisie kwamen, moslims die boeken schreven, moslims die geen boeken schreven. Voor hem allemaal een pot islamitisch nat. Toen hij ondanks Tamara's protesten bleef tieren, kreeg ze er genoeg van. Hij begon net zo'n zeikerd te worden als de heren van middelbare leeftijd die de krantenkolommen vulden met hun existentiële angst voor mannen met baarden en vrouwen met hoofd-doekjes. Dezelfde mannen die elke dag hetzelfde stuk schreven, hier en daar met een opinie schoven, hier en daar een Verlichtingsfilosoof erbij haalden, en zo jongleerden met de ballen van vrijheid van meningsuiting en belediging dat je het verschil niet meer zag.

Tamara wilde meer weten over de islam en over Mustafa Basri die het werkcollege «Soefisme en moderniteit»

gaf. Uit de aankondiging begreep ze dat het soefisme de liberale variant van de islam vormde en dat de hoogleraar wilde nagaan in hoeverre het een nieuw houvast kon geven aan moslims op een ontkerstend continent dat niet bepaald zat te wachten op beginselvaste gelovigen. Het klonk een beetje politiek-correct, wereldvreemd naïef. Ze had dit college bijna laten schieten als ze niet in de *Ad Valvas* op een interview met de hooggeleerde Basri was gestuit. Op het eind daarvan zei hij iets waar ze om moest gniffelen, iets wat haar trof. Ze las het artikel in de mensa terwijl ze een sinaasappel pelde.

In een eerder college verbond u de soefidans zoals we die kennen van de draaiende derwisjen met een seksuele verleidingsdans. Een paringsritueel, noemde u het zelf. U legt een opmerkelijk verband tussen seksualiteit en het islamitische geloof. Is dat niet een beetje gewaagd?

Absoluut niet. De grote soefi's hebben hun spirituele zoektocht naar Allah vaker verwoord in lichamelijke termen. Omar Khayyam, hier in het Westen bekend geworden met zijn *Rubayyat*, is daar een goed voorbeeld van. Je zou zelfs kunnen zeggen dat tegenover elke godsdienstige lezing van een soefigedicht een lichamelijke lezing kan worden gezet. Dit is mijn islam.

U wilt met uw nieuwe college de soefitraditie in de islam uitdiepen en via die weg ook ons beeld van de islam corrigeren. Is het daarmee zo slecht gesteld? Vindt u dat de militante vormen van de islam teveel aandacht krijgen?

Terrorisme, gijzelingen, zelfmoordenaars — die dingen overheersen de media. Ik ben zelf een vluchteling uit Irak. Ook ik ben verbijsterd als ik zie hoe jonge men-

sen met nauwelijks enig benul van de islam onschuldigen doden en hun leven geven in naam van Allah. Maar hoe je het wendt of keert: dit zijn incidenten. Een miljard moslims heeft een intense afkeer van dit soort haatdragende praktijken. Zij hoeven zich niet te rechtvaardigen voor wat een minderheid van een minderheid van een minderheid doet. Nooit! Veel Arabische steden zijn bijvoorbeeld stukken veiliger dan Westerse steden. Dat ook dankzij de voortreffelijke veiligheidsdiensten die bij gebrek aan politieke agitatoren de dieven van het stelen afhouden.

En toch regeert die minderheid ons leven. Waar zijn de gematigden?

In mijn college zal ik uit de doeken doen dat in de geschiedenis van de islam de stem van geweld altijd stemmen van matiging en verzoening tegenover zich vond. Dat die laatste niet altijd het pleit konden beslechten, zal u als Europeaan niet verbazen. Europa is eeuwenlang het toneel geweest van verscheurende godsdiensttwisten, kerkscheidingen zelfs. Maar altijd weer waren er stromingen die op verzoening aandrongen, zo ook binnen de islam, waar het soefisme het opnam voor de veelheid aan identiteiten en etniciteiten. In de moslimwereld zijn soefi-orden onderdeel van de samenleving, zoals hier, ik geef maar een voorbeeld, een carnavalsvereniging of een voetbalvereniging. Mensen bezoeken de graven van heiligen, vieren daar hun rituelen, herdenken de doden. De spreuken van soefigeestelijken worden tot op de dag van vandaag nagezegd en dienen als geestelijk kompas. Er is een traditie van soefimuziek die verbreedert en verenigt. We leven in een tijd waarin

het soefisme zowel uitbreidt, kijk naar de belangstelling die het geniet in het westen, als vervolgd wordt door conservatieve stromingen en politieke leiders die in de ordes een samenzwering zien.

Hoe zou u in een zin het soefisme definiëren?

Het Nederlands heeft daar een heel mooie uitdrukking voor: als een gebed zonder einde.

Naast het artikel was een foto van de professor te zien, gekleed in een gewaad dat bij soefirites wordt gebruikt. Speciaal voor *Ad Valvas* had hij het in zijn kamer aangehouden. Hij stond erbij alsof hij met lichte tegenzin akkoord was gegaan met de foto. Tamara keek er een halve minuut naar en concludeerde dat ze verkocht was.

Het was die laatste zin die haar deed besluiten zich in te schrijven voor zijn college. Het geloof als gebed zonder end. Denken als gebed zonder end. Ze wilde zien hoe zijn ogen bij de taal pasten.

* 4 *

Middenin de nacht belt ze aan. Zohra. Ze betreedt zijn huiskamer, gaat tegenover hem zitten en steekt een sigaret op. Gek, dat heeft hij haar nooit zien doen. Ze monstert zijn gezicht, zijn verwassen t-shirt. «Knap hoor, gasthoogleraar. Dat je zo goed de schijn weet op te houden. Je bent hier een hele meneer en daar hoeft je weinig voor te doen.» Ze grijpt in haar tas en haalt daaruit een stapeltje polaroids tevoorschijn. Een voor een legt ze die uit op tafel, tergend langzaam, als een kaartspel dat alleen uit jokers bestaat. Hij staat op elke foto. Samen met zijn prof. Als student. Als soldaat.

«Schrik maar, *habibi*.» Dit gezicht laat je in Europa aan niemand zien. De grijns van een wolf. De grijns van iemand die de dans ontspringt. Een portretje van twee verliefden, samenzweerderig schouder aan schouder. *Jij bent mijn man*. Hij wil de jokers grijpen, het bewijsmateriaal vernietigen. Maar als hij zijn hand uitsteekt, voelt hij geen materie, zijn vlees lost op, een schim van vingerbotjes zweeft boven het tafelblad alsof iemand een Röntgenfoto boven een lichtbak beweegt. Zohra zwelt en zwelt, haar lichaam wordt even bol en hol als haar lach, die aanrolt uit een spelonk van honderden meters diepte.

Hij wordt wakker. Geen Zohra, geen polaroids, geen professor. Wel de leugen die zijn ogen tot de ochtend open houdt.

* 5 *

Haar hooggespannen verwachtingen werden niet ingelost. Aan zijn onhandige, houten voorkomen was te zien dat de professor zich voor groepen niet op zijn gemak voelde. Hij hakkelde en maakte een vermoeide indruk. De beste man leek een zware nacht achter de rug te hebben. Het college ging voorbij zonder een spoor van opwinding. Hij legde uit wat hij wilde gaan doen en had daar drie kwartier voor nodig. Sommige studenten begonnen poppetjes te tekenen.

«Nog vragen?» vroeg Basri ten slotte. Hij hoopte waarschijnlijk dat niemand vragen had. Het was al laat. Zijn

* Habibi: Arabisch voor «liefje».

Nederlands was nog allesbehalve vloeiend, hij geneerde zich er dikwijls voor.

«Ik,» zei Tamara. «Wat maakt een soefi anders dan een doorsnee gelovige?»

Hij lachte naar haar en verborg zijn lach snel weer.

«De soefi's beschrijven zichzelf als zoekers,» zei hij.

«Wat zoekt de soefi dan?» vroeg ze.

«Dat bespreken we de volgende week.»

* 6 *

Tamara's vriend liet haar niet zomaar gaan. In plaats van een koude douche te nemen, begon hij haar inderdaad e-mails te sturen waarin wanhopige vragen al snel plaats maakten voor wanhopige beschuldigingen en vervolgens voor wanhopige aanstellerij. «Wereldkampioen zielig doen,» omschreef ze hem aan haar beste vriendin, die zelf ook bezig was om van haar vriend af te komen. «In wat voor tijd leven we dat we niet eens onze eigen vriendjes kunnen dumpen zonder dat ze, als radioactief afval, ons de hele tijd ziek maken met hun dodelijke straling.»

«Ze zijn een ecologisch probleem geworden, de mannen. Dat waren ze natuurlijk al duizenden jaren. Alleen nu loopt het de spuigaten uit.»

«Castreren helpt niet.»

«Steriliseren ook niet.»

«Ze vastgeknoot achterlaten aan een boom, zoals barbaren met hondjes doen.»

«Knagen ze het touw door. Net ratten.»

«Uitgaansverbod?»

«Dan gaan ze stinken in het huis.»
«Ze heropvoeden. In speciale internaten.»
«Dat krijg je er nooit doorheen. Nog te veel mannen in de Tweede Kamer.»
«Lastig, lastig.»
«Ik ging op hem zitten,» zei ze, «dat vond hij lekker maar hij moest niet denken dat hij zo makkelijk aan zijn trekken zou komen. Ik stond halverwege op, terwijl zijn broek over zijn knieën hing. Fantastisch beeld. Hilarisch gewoon, hoe hij me smeekte toch nog even te blijven hangen.»
«Hangen?» zei ik, «het enige wat blijft hangen is je piemelmannen. En weg was ik.»
Ze moesten lachen en hadden de volledige aandacht in de hoek van de mensa waar ze zaten. Tamara schildte een appel.
«Okay, schoonheid,» zei ze tegen haar vriendin, «ik moet weg. Belangrijk college. Professor Mustafa. Sultan Mustafa. Beetje stugge man, wel interessant.»
«Wat voor college?»
«Soefisme. Je moet een keer meekomen. Hij maakt allerlei gekke taalfouten, struikelt soms over zijn zinnen maar het is zo schattig. Om te knuffelen werkelijk.»
«Je gaat er toch niet alleen naar toe om je te vermaken, dat boeddhisme-college.»
«Soefisme. De mystieke vorm van islam.»
«Ik wist niet dat je zo zweverig was.»
«Ben ik ook niet. Het interesseert me gewoon.»
«En de professor verwoordt het zo prachtig: oosterse chique, lekker exotisch, spannende verhalen. Duizend en een nacht?»

«Nee juist niet. Hij is superstug en serieus.»
«Beetje saai dus?»
«Hij moet nog loskomen, laten we het daar op houden. Okay, ik ga. Tot dan, Feest.» Tamara noemde haar vriendin altijd Feest. Haar bijnaam was de Papegaaai.

* 7 *

Als hoogleraar paste hij in de levensbeschouwelijke traditie van de universiteit waaraan hij doceerde. Hij achtte het niet alleen zijn taak om wetenschappelijke kennis over te brengen, maar ook om zijn studenten spiritueel bij te lichten. De vraag was alleen hoe hij zijn goede bedoelingen moest vormgeven in een werkcollege. Wanneer hij de slaap niet kon vatten, stelde hij zich voor hoe hij zich naar de pauze worstelde. Gelukkig had hij de meeste stof op papier uitgewerkt. Zonder veel acht te slaan op de studenten las hij de tekst voor. Voor hem de veiligste manier om zijn kennis te etaleren.

«Hoewel de soefitraditie zichzelf nooit zo heeft gedefinieerd, is ze een vorm van verzet. Verzet tegen geestelijke kleinzieligheid. Verzet tegen het plaatsen van de letter boven de geest en daardoor het vermoorden van de religieuze geest. Verzet tegen het voorgeschreven, al zo vaak bewandelde pad; tegen alle theorieën en ideologieën die de mensen afhouden van het zoeken. Het begaan van een eigen, nog onbekend pad, met alle risico's van dien. Verzet tegen kuddegedrag. Lees de gedichten van Rumi die in zijn taal danst tussen fabel, diepe geestelijke overtuiging, kameraadschap, dronkenschap en intellectuele bespiegeling. Lees de gedichten van

deze dorstige wildebras die onophoudelijk verwickeld is in een intellectueel gevecht met de ander, welke ander dan ook. Met schriftgeleerden die de eeuwige waarheid verdedigen alsof die door henzelf gebrouwen is. Het soefisme is verzet, verzet, verzet! De moderne staat Turkije heeft soefi-orde verboden. Atatürk zag ze als een achterlijk overblijfsel in het karkas van de zieke man van Europa, het Ottomaanse rijk. Fundamentalisten beschuldigen de soefi's van *takfir* – afvalligheid. In mijn vaderland onderdrukte Saddam Hoessein de soefi-orde omdat ze werden gezien als haarden van samenzwering. In Algerije verjoeg het nieuwe regime na de onafhankelijkheid de soefileiders van de gemeenschappen, de *zawiyas*. En in het Irak van vandaag worden soefi-orde door salafisten gezien als wezensvreemd aan de islam, een grote vergissing. *Takia's*, tombes van heiligen, zijn door fundamentalisten aangevallen en opgeblazen.

Basri keek op van zijn papier en vervolgde: «En weten jullie waarom het soefisme zo veel verzet oproept? Het soefisme is het spirituele schimmenrijk van de islam. Het opent een poort naar een wereld zonder onderscheid of oordeel, zonder grens of tijd. Het soefisme wordt gedragen door het verlangen een schim te kunnen worden. Dat maakt machthebbers bang. Machthebbers kunnen geen controle uitoefenen over schimmen.»

«Zijn er nog vragen?» Wat hem betrof was het college ten einde.

«U heeft nog steeds niet verteld wat de soefi's zoeken,» zei Tamara.

«Dat bespreken we volgende week.»

* 8 *

Op feestjes vertelde Tamara niet dat ze colleges soefisme volgde. Het riekte te veel naar New Age, naar hippies die verdwaald waren geraakt in Afghanistan, kabbala en marihuana en die om het even het Ene, Boeddha of een Indiase olifant om de hals vielen. Haar vrienden hielden niet van vaag en haar ouders waren er inmiddels ook aan gewend geraakt dat je de post-religieuze generatie niet met al te veel metafysica moest lastigvallen. Tamara hield dus haar mond. Tot ze op een dag tijdens een borrel uit haar slof schoot toen weer iemand begon te fulmineren tegen de moslims.

«Altijd dat negativisme! Hoe komt dat toch dat redelijke, weldenkende mensen alle islam over een kam scheren?»

«Luister eens, onze volksvertegenwoordigers hebben tegenwoordig beveiliging nodig. Moslims hebben een enorme afkeer van het Westen. Zij maken zich schuldig aan politiek extremisme, niet wij. Ze zeggen toch zelf dat ze zich in de eerste plaats moslim voelen en pas daarna Nederlander?»

«Wie zeggen dat? Alle moslims? Je weet toch wel hoe tendentieuze enquêtes kunnen zijn? En hoe de media vervolgens met de resultaten omspringen? Wat zou jij antwoorden als je in een vreemd land woonde en dergelijke vragen kreeg voorgeschoteld?»

«Je steekt je kop in het zand.»

Ze vermaande zichzelf om kalm te blijven. «Politici, journalisten, ze zaaien allemaal angst en jullie vinden

het nog lekker ook. Fijn hè, om eens het slachtoffer te kunnen uithangen.»

«Wie zaait hier angst? Ze doen het toch verdorie zelf! Ze prediken haat van de kansel, bestoken Tweede Kamerleden met dreigtelefoontjes. De media doen alleen maar verslag.»

Reacties die ze dapper pareerde, totdat iemand sneerde: «Jij bent in de ban van die Irakees die alle islam laat doorgaan voor gematigd. Hij kleedt het mooi aan in de kleren van het soefisme. Misschien laat je te veel meeslepen.»

«Nu moet je je bek houden,» riep ze — iets te scherp naar haar zin. «Omdat ik verder kijk dan mijn neus lang is, hoeft jij niet zo denigrerend te doen. Die man is geen slangenbezweerder. En ik ben zijn slang niet. En nee, ik denk niet dat hij zijn geloof onschuldiger maakt dan het is. Kom eens luisteren als je het beter weet.»

«Helaas,» zei de ander. «Als heiden krijg het ik het onmiddellijk met zo'n kerel aan de stok.»

* 9 *

Er was een studente op zijn kamer gekomen om een mogelijke scriptie over het soefisme te bespreken. Hij had naar haar geluisterd, de redenering die ze naar voren bracht geanalyseerd en haar wat tips gegeven. Nu was ze weer weg. Hij was altijd blij wanneer ze vertrokken.

Hij ging voor het raam staan, keek uit over het Amsterdamse Bos en het Nieuwe Meer. Zijn gedachten gleden weer naar het moment eerder die dag waarop

hij voor de tweede keer het gevoel had gekregen bespioneed te worden. Zijn ogen weerspiegelden flauw in de brede ruit, hij keek in het gezicht van een schim. Hij voelde onbehagen, een onbehagen dat onmiddellijk gevolgd werd door een opwinding die hij niet kon verklaren. Op weg naar de uitgang was er weer dat sterke vermoeden van een blik die hem fixeerde. Hij keek naar links, rechts. Niemand in het bijzonder viel hem op. Groepjes studenten, een paar schoonmaaksters, iemand in een rolstoel. Hij kon zich niet aan de indruk onttrekken dat hij werd gadegeslagen.

Speelden de laatste ontwikkelingen in Irak hem parten? Sinds de Amerikanen er de scepter zwaaiden waren er aanslagen gepleegd tegen soefi-ordes. Een van de soefileiders stond te boek als handlanger van de Amerikanen, wat betekende dat de soefi's nu vogelvrij waren verklaard. Zijn weg was er een los van rituelen of samenkomsten. In het soefisme vond hij ook de ambitie en het brandend vuur om te communiceren met de wereld, om zijn wijsheid en kennis te verspreiden, ofschoon zijn karakter niet toeliet om dat heel uitbundig te doen. Hij las oude teksten en vond daarin zijn grootste vervulling. Zou de lange arm van de Irakese terreur zich tot in Amsterdam uitstrekken? En hem, een verdwaalde soefismespecialist in Amsterdam, willen treffen? Hij moest glimlachen. Een soefi ontsprong altijd de dans. Daar was je een soefi voor.

In de centrale hal ging hij op het bankje zitten. Er vormde zich een tweede draad van vermoeden in zijn hoofd. Ze waren hem niet op het spoor omdat hij de soefi-tradities uitlegde, maar omdat ze achter zijn

geheim waren gekomen. Ze kwamen hem ophalen om met hem af te rekenen.

Een man kwam met een brede glimlach op hem afgelopen. Stef de Ridder, de altijd goed gemutste decaan van zijn faculteit. ‹Ha Mustafa,› zei hij terwijl hij hem de hand reikte, ‹hoe gaat het?› Voordat hij op woorden was gekomen was de man al fluitend doorgelopen. Mustafa ving flarden op van een Frans chanson.

* IO *

Hij was veel ouder dan zij. Ze viel niet op oudere mannen.

Hij was gereserveerd. Een houten plank. Zij had liever overdreven gedrag dan helemaal geen gedrag. Liever een blaaskaak met een klein hartje dan een man die alles onder controle had. Ze wist het, het was een zwakte van haar, maar ze viel op macho's. Hoe haniger hoe beter, ze was uitermate vatbaar voor de nonchalance en zelfoverschatting van die types. Een strak lichaam zag ze ook graag. En hij droeg zijn tweedjasjes niet om zijn spierballen aan begerige vrouwenogen te onttrekken.

Hij hield afstand, voor haar een teken van onmannelijkheid. Een echte man drong zich op, confronteerde, was scherp, assertief en bepaalde zelf wanneer hij het genoeg vond.

Hij was een man van boeken. Een wetenschapper. Studeren vond ze prima, boeken lezen ook, maar het leven bestond uit meer dan dat. Toch deed ze alles wat hij vroeg en nog meer. Ze kocht boeken over het soefis-

me. Maakte aantekeningen bij de vleet en droomde van een onderzoeksopdracht in Caïro of Marokko, enkel en alleen omdat Irak bezet was en in burgeroorlog verkeerde.

Hij was mysterieus. Mysterieuze mannen werkten op haar zenuwen. Die wisten niet wie ze waren. Ongrijpbare mannen deden over alles veel langer dan nodig was. Waren zoekende. Een mysterieuze man bleef altijd een klein kind. Ze was toch geen babysitter?

Hoe leg je het aan met een mysterieuze man? Als ze nou zou weten waarvoor hij viel, voor welke charmes hij bezweek, dan zou ze daaraan proberen te voldoen. Hij was echter veel te discreet om iets van zichzelf prijs te geven. Wilde ze iets te weten komen dan moest ze hem attaqueren.

Ze vroeg het haar vriendin.

‹Kan je niet tegen hem zeggen: laten we wat gaan drinken?› zei die.

‹Nee, dat zou hij raar vinden.›

‹Spreek hem aan op een borrel.›

‹Daar zie je hem niet, en na de colleges vertrekt hij meteen naar huis.›

‹Klinkt niet echt als jouw type. Is hij een keurige moslim? Van de huisje-boompje-beestje-soort?›

‹Ik weet het niet.›

‹Bied hem een drankje aan.›

‹Doe niet zo flauw.›

‹Sorry.›

‹Er zit maar een ding op,› zei Tamara.

‹Zeg nou niet dat jij denkt wat ik denk.›

‹Ik denk dat jij het hebt geraden. Ben je helder-
 ziende?›
 ‹Maar dat is verschrikkelijk. Ongepast. Ben je nou
 helemaal gek?›
 ‹Nood breekt wet.›
 ‹Meen je dat nou?›
 ‹Ja.›
 ‹Je gaat het hem gewoon vertellen? Rechtstreeks in
 de aanval?›
 ‹Dag, professor, ik vind u geweldig. Dat ga ik zeggen.›
 ‹Hou op zeg, zo'n *controlfreak*, hij schrikt zich het
 apezuur, dat is hij helemaal niet gewend. Weet je het
 zeker?›
 ‹Min of meer.›

* II *

De Nederlandse vrouw die hij in München had leren kennen, had hem in Amsterdam weer verlaten. In het begin was ze gecharmeerd geweest van zijn Levantijnse zwijgzaamheid, na een tijdje was het haar gaan vervelen.

‹Je bent zoet als een engel, alleen toch wat te stil voor mij,› had ze gezegd.

‹Het is een kwestie van tijd,› verontschuldigde hij zich.

‹Tijd werkt nu in ons nadeel, je hoeft geen Einstein te zijn om dat te begrijpen,› zei ze. En weg was ze. Kennelijk wilde ze niet leven met een schim. Soms kun je iemand geen grotere dienst bewijzen dan hem of haar de liefde te ontnemen.

In de lege weken na haar vertrek begon hij de brieven van zijn eerste geliefde te herlezen. Vijfentwintig brieven geschreven tussen 1997 en 1999. Vanaf het moment dat hij werd opgeroepen in het leger tot aan de laatste week voor zijn vertrek uit Irak. Zijn dromen, nachtmerries, verwachtingen, soefgedichten, verzen uit de Koran, existentiële uitbarstingen, overpeinzingen en hartenkreten — niets had hij haar onthouden. Vijfentwintig brieven had hij teruggekregen waarin ze hem moed had ingesproken. Het was meer dan moed inspreken, zo drong bij herlezing tot hem door. In die brieven had ze hem gevormd tot wie hij was; ze had hem het pad gewezen dat hij moest bewandelen in het Irak van Saddam.

Elke dag kunnen ze je dwingen een misdaad te begaan. Elke dag weet je je een instrument in handen van het regime. Wanneer dit alles voorbij is zullen we deze brieven herlezen. Tot die tijd moeten we deze brieven vergeten. Schrijven en vergeten. Schrijven en vergeten.

Zij had hem voorgesteld aan de vermaarde professor die hem zou inwijden in de geschiedenis van het soefisme.

Jullie lijken als broers op elkaar. Hij is tien jaar ouder dan jij, hij kan soms naar je kijken alsof je zijn jongere broer bent. Toen hij ons eens thuis bezocht nam hij me apart: ‹Als hij het handig speelt, kan die jongen mijn opvolger worden.›

Hij had haar leren kennen tijdens de studie. Zij studeerde medicijnen, ze wilde huisarts worden. Onder Saddam Hoessein werd de Irakese traditie van studie en zelfontplooiing ook onder vrouwen voortgezet. Vrou-

wen werden aangemoedigd een serieuze academische studie te volgen. De Irakezen waren een ontwikkeld volk, ze waren trots op hun dichters, denkers, filosofen, bouwers, architecten, daar maakten vrouwen vanzelfsprekend deel van uit. In de jaren zeventig had Saddam een onderwijsprijs van de Unesco gewonnen voor zijn pogingen om het analfabetisme in zijn land aan te pakken.

Zohra kwam uit een familie van artsen en rechters. Hij vond haar sympathiek en innemend, ze was muzisch, fijnbesnaard en genoot volop van het leven, te merken aan de gedichten die ze soms met elkaar zongen.

In naam van de Genadevolle, de Barmhartige. We leven in het jaar 1998. We kennen elkaar nog niet zo lang en toch zijn we voor elkaar bestemd. Daaraan houd ik me vast, al zal ik pas weer rustig kunnen ademen als alles weer normaal wordt. In een land waar nergens meer voor te vechten valt, verdedig ik deze liefde met hart en ziel. Jij bent mijn man. Ooit zal mijn familie je als haar nieuwe zoon verwelkomen. Tot die tijd ben je een nachtegaal die afen toe mijn huis komt verrassen met zijn gezang.

Vanuit de barakken schreef hij haar over iets dat hij niet geheim kon houden. Via de brieven aan haar creëerde hij een sleutelgat waardoor zij naar binnen kon kijken. Meer en meer werd Zohra zijn steun en toeverlaat. Dankzij haar brieven.

Even na middernacht word je opgehaald, schreef je. Ze lichten je uit je bed en brengen je naar steeds andere locaties. Habibi, ik weet dat je dit niet wilt, dat je in ver-

zet wilt komen. Maar voor mij ben je geen moordenaar, wat je ook doet. Je zegt dat ze een misdadiger van je maken, een grotere moordenaar dan de eerste de beste militair. Inderdaad, jij hebt een geweten. Dit is het Irak van vandaag. In het Irak van morgen zal het geweten regeren. Hoop daarop.

Hij had haar brief gekust, was met de andere soldaten achterin de vrachtwagen gaan zitten en was naar de executieplaats gebracht. De naam van de verdachte kreeg je nooit te horen. Je wist niet wie je doodde. Maar deze man herkende hij meteen. Deze man aanvaardde zijn executie met een mengeling van gelatenheid en trots. Wat een morsig eind. Beschuldigd van hoogverraad. Samenzwering aan de universiteit. IJzig kalm stond hij in de kale, koude gang onder de tl's te wachten. Het was alsof hij dwars door zijn blinddoek keek. «Allah is groot, Allah is groot,» galmde het langs de betegelde wanden. Dit slachtoffer hield zijn lippen opeen. Onder leiding van deze man had hij zich verdiept in de geschriften van Alhallaj, de mysticus die de verdenking van ketterij op zich laadde toen hij sprak: «Ik ben de Waarheid.»

Ik ben de Waarheid. En wij, dacht de soldaat, wij zijn de Leugen.

Ze hadden de geweren in de aanslag gebracht. Vuur! Samen met een ander had hij het lijk opgetild en weggesleept. Hij had de bezittingen van Basri, een tas vol papierwerk, mee naar huis genomen. Vroeg in de ochtend met een kop koffie bij de hand had hij alles uitgestald op zijn tafel. Het leek wel alsof hij in de maaginhoud van zijn professor staarde. Onverstuurde

brieven, allerhande aantekeningen, opzetten voor artikelen. En een compleet manuscript, *De pijn van de moderniteit*, het werk waar hij meermalen met Basri over had gesproken. Bewijzen van een verleden dat tot een paar uur terug had geademd, geleefd, gedacht.

Het werd middag, buiten was het warm geworden en de mensen hadden zich in hun woningen teruggetrokken. Het leek alsof de professor naast hem was gaan zitten en hem vroeg de fakkel over te nemen. Zijn student voelde zich verdoofd, afwezig, verslagen. Het brandde in zijn hoofd. Hij had het geweer niet op zichzelf gericht toen hem werd gevraagd te schieten. Hij had niet geschoten voor Irak. Hij had geschoten omdat hij geen andere keus had gehad. Hij zou het manuscript van zijn professor publiceren. Zo zou hij voortleven. Dit was het begin van zijn zoenoffer. *De pijn van de moderniteit* werd een half jaar later clandestien gedrukt en uitgegeven. Plaats van uitgave bleef onvermeld, zo niet het jaar van uitgave: 1999.

In november van dat jaar werd hij door de decaan van de universiteit ontboden.

«U was toch student van Basri?»

«Ja.»

«Men wil u spreken.»

«Wie?»

«Het Ministerie van Onderwijs. Hoge delegatie. Men heeft een bijzondere opdracht voor u. Men wil dat U Basri in Amman vertegenwoordigt. U was zijn beste leerling. Basri is spoorloos en we kunnen niet het risico lopen dat hij in Amman niet komt opdagen. Dat zou verdinkingen oproepen. Basri is nog nooit in het buiten-

land geweest. Zoals u weet waren wij van oordeel dat hij die vrijheid niet aankon. Maar in Amman kan hij niet ontbreken. Nu er zo reikhalzend naar hem wordt uitgezien, gaat u hem vervangen. Dit is een opdracht.»

«Ik ben Mustafa Basri niet.»

«In dit Irak bent u vanaf vandaag Mustafa Basri.»

«Ik ben een leerling van Basri. Ik kan niet in zijn licht staan.»

«Nadim Rahbani, u bent een uitstekende kandidaat om Mustafa Basri te worden. U doet dit voor Irak, voor de wetenschap, en niet te vergeten voor de heer Basri. Iedereen denkt dat jullie broers zijn. Het zal niet moeilijk zijn om hem te representeren. We zullen alleen uw haar wat moeten bijknippen.»

«Ik wil in Bagdad blijven.»

«Een vrouw heeft jullie bij elkaar gebracht, is het niet?»

«Wat heeft zij ermee te maken?»

«Niets. Vrouwen hebben nooit ergens iets mee te maken.»

Wil het regime dat jij Mustafa Basri bent in Amman? Misschien is dit je kans om weg te komen. Doe wat ze zeggen. Stribbel niet tegen. Ik herhaal: doe het om mij te bereiden. Geef je uit voor hem. Wees hem. Als ze willen dat jij een snor draagt, laat dan een snor staan. Ze zullen je precies vertellen wat je tekst zal zijn in deze stad. Dat je een voor-dracht moet houden over zijn boek, nu dus jouw boek. «De pijn van de moderniteit.» Ze zien in jou, zijn moordenaar, de ideale dubbelganger. Ga naar Amman. Ga! In de tussentijd zal ik via de contacten van mijn vader gedaan zien te krijgen dat ik ook naar het buitenland kan. Zijn we een-

maal herenigd, dan zullen we vertellen wat er met Basri is gebeurd en onze schuld aan hem inlossen.

Hij was naar Amman gegaan en in Europa beland. Zij was hem niet achterna gekomen. Nog altijd niet.

* 12 *

De centrale hal was leeg, op een paar schoonmaaksters na. Hij zag de griffioen op hun rug, het flamboyante logo van de VU (oneerbiedig ook wel 'het kippetje' genoemd). Het was al na zessen. Van de zithoek bij het koffiepunt kwam de studente op hem af lopen met wie hij eerder die dag een werkstuk had doorgenomen. Ze was elegant in haar tred alsof ze geen haast had, alsof deze ruimte die ze doorkruiste er was om door haar gevuld te worden, en niet als een plek die je zo snel mogelijk achter je moest laten. Met elke stap die ze dichterbij kwam begon hij te vermoeden dat ze nog iets aan hem kwijt moest voordat ze naar buiten zou lopen. Ze leek naar hem toe te zweven, stopte recht voor hem en fluisterde in zijn oor: 'Meneer Basri?'

‘Ja?’

‘Ik wil u nog bedanken voor uw commentaar.’

‘Geen probleem.’

Ze liepen naar buiten. Zij liep met hem op. Vlak voordat hij richting tram wilde gaan, hield ze vlak voor hem stil, keek naar links en rechts, boog zich naar hem over en kuste hem op zijn wang en daarna ferm op zijn mond. Een zachte, gezonde, overweldigende kus was het, die hij niet kon weerstaan. Ze bloosde en holde snel naar de tram die juist kwam aanrijden.

‘Ze kustte me zomaar,’ zei hij thuis tegen Saddam. ‘Ze vindt me aantrekkelijk. Hollandse meid. Schaamteloos.’ De kat snorde dat het een lieve lust was. ‘Ik weet niet wat ze heeft gedaan. Ze weet het zelf vermoedelijk ook niet.’

* 13 *

Er waren kopieerapparaten.

Koffiemachines.

Postvakjes.

Directiesecretaresses.

Kantinemedewerkers.

Liften.

De boekhandel in het gebouw waar hij soms snuffelde in boeken die hij niet kocht (verleggen met de overdaad).

De bibliotheek waar hij ging zitten om nooit meer weg te gaan (de plek die hij ten slotte gewend was).

Paperclips.

Nietjes.

Het uitzicht over het Amsterdamse Bos.

Zijn verlangen alle colleges te annuleren.

Zijn verlangen het heilige vuur in de harten van zijn studenten te ontsteken.

Zijn verlangen verlost te zijn van de vermoeidheid van iemand die nooit klaar is.

De stilte op de gang na zessen.

De drukte op de gang rond twaalf.

Het tikken van vingers op plastic. Veel bedrijf, weinig omzet.

De borrels waar hij niet kwam.

De kattenbelletjes.

De collega's.

Het gezang op de gang: decaan De Ridder. Dat kon niemand anders zijn. Hij hield erg van hardlopen, fietsen en Jacques Brel, wiens liedjes hij spontaan en bij voorkeur publiekelijk ten gehore bracht, tot schrik van zijn collega's. Ooit had hij conservatorium gedaan maar was daar na een jaar mee gekapt. «Te veel krullen en controle. Ik wil zingen zoals mijn vogeltje gebekt is.» Jovialiteit was zijn handelsmerk. «De universiteit is een open plek, we willen een warm bad zijn, een thuis voor iedereen,» had hij bij de opening van het jaar tegen de eerstejaars gezegd.

«Alles naar wens, Mustafa?» had De Ridder zich plotseling tot hem gericht. Hij zat vooraan in de zaal. De Ridder was de enige die hem bij zijn voornaam noemde.

«Prima,» zei hij.

«Dit is professor Basri,» zei De Ridder tegen de zaal die tot toe de nok toe vol zat. Honderden gezichten keerden zich naar hem toe, licht blozende wangen, alles was nieuw voor hen.

«Professor Basri is onze parel uit Bagdad. Wilt u even opstaan?»

Hij voelde het klamme zweet op zijn rug. Als hij onvoorbereid iets moest zeggen ging het mis. Desondanks rees hij omhoog, wegwuiven had bij De Ridder geen zin. Het was onder Nederlanders de normaalste zaak van de wereld om voor een groot gezelschap met je mond vol tanden te staan. Het werd gezien als een teken van kracht wanneer je jezelf zo kon relativiseren dat je alles maar over je heen liet komen. Hij zag een middeleeuws schilderij voor zich waarin een lokale misdadi-

ger met zijn hoofd door een houten gestel werd gedrukt, waarbij zijn handen aan weerszijden werden vastgezet. Gezichtsverlies oplopen was een teken van kracht en Bagdad was ver weg. Hij moest er ook aan geloven.

«We gaan iets leuks doen,» zei De Ridder en pakte hem bij de schouder. «Want we zullen onze studenten laten zien dat we meer kunnen dan alleen maar doceren. Professor Basri is een uitstekende kracht. Hij is deskundige op het gebied van wat was het ook alweer, sofisme.»

«Soefisme,» murmelde Mustafa. Natuurlijk wist de decaan wat zijn specialisatie was, de goede man kookte zo over van enthousiasme dat hij alles door elkaar begon te halen. De faculteit was ook zo groot!

«Soefisme, als dat niet interessant is voor jullie! Met-een opschrijven!»

De hele zaal keek nu naar hem alsof haar een zeldzame schildpad werd gepresenteerd. Hij deed dan wat je nooit moest doen in gezelschap: hij dacht zichzelf weg. «Concentreer je maar op een vlam,» mompelde hij in zichzelf, in het Arabisch. Maar dat lukte niet. «We gaan iets moois doen,» herhaalde hij. «We gaan zingen. Onvoorbereid, maar dat mag de pret niet drukken.»

Het licht werd gedimd, op het bord verscheen een tekst. Een lied van Brel, «Dans le port d'Amsterdam.»

«Je kan het wel,» zei De Ridder tegen Mustafa, «zie het maar als onderdeel van de inburgeringscursus. In Bagdad zong je Soefgedichten, nu zingen we samen in het Frans een lied over Amsterdam.»

Hij kreeg een microfoon in handen gedrukt, er klonk begeleidingsmuziek door de speakers en De Ridder zette in, uit volle borst. De tekst gleed voorbij en Basri

murmelde de tekst mee. ‹Y a des marins qui chantent,› en zo verder. Zijn stem werd steeds dunner, totdat hij niet meer zong en slechts de microfoon vasthield. De Ridder ging nu helemaal uit zijn dak. De eerste weken na het mislukte optreden keek De Ridder hem niet meer aan, als een bandlid dat met zijn drummer had gebroken.

* 14 *

‹Ik heb het gedaan.›
‹En?›
‹Hij was verrast. En hij had een blik in zijn ogen die volgens mij wel okay was, hij vond het niet erg.›
‹Heel goed. Waar?›
‹Buiten. Op weg naar de tram.›
‹Jij durft.›
‹Hij stond daar maar te staan. Alsof hij zijn contactlenzen zocht.›
‹Draagt hij contactlenzen?›
‹Bij wijze van spreken.›
‹Ik durfde het niet te doen in de werkkamer. Too obvious.›
‹En fout.›
‹En nu?›
‹Niets.›
‹Wat is er.›
‹Ik tril over mijn hele lichaam.›
‹Ik kom naar je toe.›

* 15 *

De avond na de kus stond hij op uit bed om naar de televisie te kijken. Eerst ging hij met zijn hand door de vijftientig brieven die hij bewaarde. Geen van de brieven vouwde hij open. Hij kende de inhoud uit zijn hoofd. *Stuur me geen brieven meer, habibi*. De Duitse zender had een late film. Hij had het begin gemist en wist dus niet om welke film het ging. Horden krijgslustige en bont uitgedoste Japannes maakten zich op voor de veldslag van hun leven. Ze had hem gekust. Was dit in Nederland normaal? In Bagdad niet. Bagdad was ver weg. Bestond niet meer. Alle herinneringen aan Bagdad moest hij uit zijn hoofd zetten. De kus hielp daarbij. De kus was ook niet normaal.

In de film werd een kasteel bestormd. Ridders op paarden vlogen op de onneembare veste af. Pijlen zoefden als slagregens door de lucht. Alles gebeurde in *slow motion*. Ze loopt samen met hem op. Draait zich naar hem. Noemt zijn naam. Komt dichterbij.

De ogen van zijn kat lichtten op in het donker. ‹Saddam, kom hier,› zei hij zachtjes. De kat nestelde zich op schoot. ‹Zo deed ze, Saddam,› en hij deed het voor. ‹Ze kwam heel dichtbij met haar neus, met haar mond recht op mijn lippen af en zwenkte toen naar rechts. Verschrikkelijk. Verschrikkelijk. Ze kust een man die ze niet kent. Ze waardeert de dode in mij.› De kat begreep hem niet. Sprong van zijn schoot. Hij streek met zijn vinger over zijn wang, richtte zijn ogen weer op de scène die nog altijd voortduurde alsof hij keer op keer werd afge-

speeld. Alsof dit de film was: de bestorming van een kasteel. Een ritueel.

De weg naar de stilte gaat via de chaos, zei hij tegen zichzelf. De weg naar de stilte gaat via de chaos, maar in mij zal het nooit meer stil worden. De mens heeft de waanzin nodig om weer bij zinnen te kunnen komen.

Hij hield op met kijken, zette de televisie uit. Hij verlangde ernaar dat iemand hem verlost van het geknaag in zijn hoofd. Hij verlangde ernaar dat iemand anders dit ook verlangde.

* 16 *

Er hing een memo op zijn deur. De pijn van kwart over vijf, stond er. In het Arabisch. Het tijdstip van Basri's executie. Hij verfrommelde de memo tot een prop, gooide die in de prullenbak, griste hem er weer uit, streek hem glad en schreef:

Ik, de gasthoogleraar.

Ik, de moordenaar van mijn kennisbron.

Ik, de liefdevolle Iago.

Ik, Mustafa Basri.

Ik, Irak.

Hij had vermoord. Hij had eenvoudig geen keus gehad. Zoals hij later ook geen keus had gehad toen het ministerie op bezoek kwam. Het was zijn kans geweest een nieuw leven te beginnen. Een leven, hopelijk, met Zohra. Zodra zij zich in de vrije wereld aan zijn zijde had gevoegd zouden ze tekst en uitleg geven. Desnoods was hij bereid voor een tribunaal te verschijnen. Hij zag ze

al voor zich, de rechters met hun afgemeten smoelen. In de verte hoorde hij al het monotone staccato van de pagina's lange aanklacht. Hij zou de straf in naam van de universele gerechtigheid uitzitten.

Hij verfrommelde de memo opnieuw tot een prop en gooide die van een afstand naar de prullenbak. Mis. Hij liep naar de hoek van de kamer, haalde uit met zijn rechterbeen en gaf een oorverdovende trap tegen het grijs-metalen geval.

De Ridder keek door de half open deur naar binnen, gealarmeerd door het geluid.

«Slechte nacht gehad, Mustafa?»

* 17 *

«Er is iemand die het verleden van Mustafa Basri kent. Maar misschien kent die iemand ook het verleden van Nadim Rahbani,» zei hij tegen de spinnende Saddam. «Jij weet dat ik jaren op dit moment heb gewacht. Op dit moment waarin ik de strijd kan opgeven. Waarop ik de waarheid kan onthullen. Maar wat zal er van me overblijven zodra ik mijn masker heb afgelegd?» Uit de zak van zijn pantalon diepte hij de tweede memo op die hij die dag van zijn deur had geplukt: bij het weggaan. Op dit memootje stond in het Arabisch: *De pijn van de moderniteit. Het soefisch alternatief. Mustafa Basri*. Het boek dat hij nu in het Engels wilde uitgeven onder de naam van Mustafa Basri. Aan de universiteit wist men niet beter of hij werkte aan een eigen studie, maar niets was minder waar. Hij werkte aan de vertaling van het boek van

een ander. Zodra die vertaling was uitgekomen, zou hij zijn ware identiteit onthullen. Tot die tijd moest hij zich verschuilen in de huid van een dode. Tot die tijd was hij Mustafa Basri. Nadim Rahbani en Mustafa Basri waren twee schelpen van een oester die zich hermetisch sloten om een verborgen parel. Nu echter was er iemand in zijn leven gedoken om de oester open te breken.

* 18 *

Zijn collega's waren nooit tegen hem begonnen over de val van Bagdad in 2003. Of dat uit was beleefdheid of uit ongemak, kon Mustafa niet van hun gezichten aflezen. Arabieren konden prachtig zwijgen, Nederlanders konden akelig stil zijn. Soms zapte hij uit verveling, onrust en behoefte aan afleiding naar Eurosport waar een snookerwedstrijd aan de gang was. Een lijkbleke Engelsman legde aan om via een ingewikkeld parcours een bal in de pocket te krijgen. De oneindige combinaties die er achter elke mogelijke stoot lagen enerveerden hem tot dat hij moe werd van het geconcentreerde kijken. Het deed hem te veel denken aan zijn eigen situatie: uit alle mogelijkheden die hij had kunnen kiezen, had hij de meest leugenachtige gekozen. De beul die zijn slachtoffer tot leven had gewekt. Daarna zapte hij terug naar CNN, Live in Bagdad.

De volgende dag was hij tijdens het college nog stugger dan anders. Hij schaamde zich ervoor, maar was niet bij machte zelfs maar het begin van een glimlach op zijn gezicht te toveren. Tamara zat links achterin. Hij verborg zich voor haar en zij wist het.

«Liever geen koffie in deze ruimte,» zei hij, «ik kan niet tegen het geslurp.» Terwijl de student het leeggedronken bekertje in de prullenbak deponeerde, vervolgde hij zijn referaat.

«De Abbasieden, die het kalifaat van Damascus overnamen van de Ummayaden, vestigden zich in Bagdad. Die overgang kwam niet vredig tot stand en de Abbasieden poogden de breuk met de geschiedenis te rechtvaardigden door de erfenis van de Ummayaden in een kwaad daglicht te stellen. Die erfenis was hun te vrij, onislamitisch. Ging de traditie bij de Ummayaden open, bij de Abbasieden ging ze op slot. Het was juist alsof in die benauwde atmosfeer, in die strakke broeikas waar het kunstmatige licht van het dogma moest vallen, het soefisme functioneerde als een condensvanger. In die broeikas groeide het soefisme als een vrucht die harder groeit naarmate het in de broeikas heter en heter wordt. Daarom is het onmogelijk het soefisme te vernietigen. Binnen of buiten de broeikas: het zal uit de omstandigheden de energie halen om weerwoord te bieden. Het absorbeerde het vocht en gaf er het ware licht van de islam voor terug: tolerantie en verlangen naar verlichting.»

«Is dat niet te idealistisch,» vroeg een kritische student. «Is de islam niet te dogmatisch om verlichte stromingen als het soefisme een echte kans te bieden? Ziet niet elk institutioneel geloof in alle vormen van persoonlijke beleving een ondermijning van de eigen groepsprincipes?»

«Soefi's lopen over een dunne draad,» antwoordde Basri, «waar anderen lopen, willen zij vliegen. Niet iedereen houdt van vliegeraars.»

«Toch zien wij alleen dat dogmatische gezicht,» zei de kritische student. Hij had duidelijk de aandacht. «Terrorisme, fundamentalisme. Haat tegen andersdenkenden, afvalligen, joden en andere minderheden. Moslims gedragen zich als grote jongens op het schoolplein die bang zijn dat ze niet serieus worden genomen en daarom maar onder de gordel beginnen te slaan.» De zaal werd onrustig. Tamara verloor haar geduld met deze jongen. Hij leek er speciaal te zitten om een spaak in Basri's wielen te steken.

«Moslims hebben meer dan duizend jaar talloze minderheidsgroepen in hun midden toegelaten.»

«Dat klopt,» zei de jongen, «maar toen waren moslims de baas. Maar hoe zit het in een land als Nederland waar ze een minderheid vormen?»

Dit college ging over het soefisme, niet over de vervelende discussie die nu ontstond. Meer een discussie van Nederlanders dan van moslims.

Basri zag aan Tamara dat ze een weerwoord van hem verwachtte.

Juist die ochtend had hij gehoord dat het aantal Iraakse vluchtelingen inmiddels werd geschat op een miljoen, een bericht dat een uur later werd verdrongen door een nieuwe zelfmoordaanslag in de heilige stad Karbala. Zijn Irak werd gespleten. Moslims tegen moslims. De studenten bleven hem aankijken, wachtend op antwoord.

* 19 *

«Tijdens die discussie met de student keek hij even naar me. Een seconde. Het was een intens gesprek. Superkritische jonge jongen, denkt dat hij alles weet. Zo eentje die net uit het reservaat is losgelaten. Hier een blogje begonnen, daar wat borrels gedaan en veel loze praatjes omgezet in een vierentwintig karaats eigen-dunk. Over alles kunnen praten, toch niets te zeggen hebben. Gemakzucht met veel gewicht gedragen. Zit dus ook bij dat college. Hij heet Jorit maar ik noem hem Norit. Een leven lang breindiarree. Maar hij kan praten, zeker. Petje af. Hij is een combinatie van angst en ambitie. Angst voor de islam en ambitie om de islam te lijf te gaan. Goeie jongen, hoor, maar hij zou zijn neus eens moeten snuiten voor hij begint te praten. Hij snotterde de hele tijd. Basri stoorde zich er zichtbaar aan.»

«Dus hij keek naar je. En, wat gebeurde er?»

«Geloof het of niet: hij kalmeerde. Hij kreeg greep op die jongen. Hij herstelde zich. Het was mooi om te zien.»

«Je beeldt het je in.»

«Nee, het was echt zo. Het gesprek kantelde, hij gaf de jongen stevige repliek.»

«Dus toch niet zo ongemakkelijk, die Mustafa van jou.»

«Zal ik je wat vertellen? Ik heb verder gegoogled. Hij was dus in Amman. Op een congres over het soefisme. Een Engelstalige website had er foto's van. Hij zou iets vertellen over een zojuist verschenen boek, *De pijn van de moderniteit*. Ik heb verder gezocht.»

‹Je bent wel heel nieuwsgierig.›
 ‹Ik kan er niet tegen verliefd te zijn op een fantoom.
 Maar het wordt gekker. Luister. Ik vond een andere Mustafa Basri uit Bagdad. Een hoogleraar in het soefisme.
 Maar tien jaar ouder dan hij.›
 ‹Wat wil je me vertellen?›
 ‹Over hem, de jongere Mustafa Basri, echter helemaal niets.›
 ‹Je gaat me toch niet zeggen dat we hier met een dubbelganger te maken hebben?›
 ‹Of hij is een paar jaar jonger geworden.›
 ‹Het kan ook zijn dat hij bij de naturalisatiedienst wel het correcte jaartal heeft opgegeven. In dat soort streken zijn jaartallen wat bij ons het weer is: wisselvallig en onvoorspelbaar.›
 ‹Dat kan, maar tien jaar is wel heel veel.›
 ‹Wat wil je hiermee zeggen, gesteld dat je vermoeden klopt?›
 ‹En dat boek, *De pijn van de moderniteit*. Het bestaat al.›
 ‹Wat bedoel je?›
 ‹Het is in 1999 uitgegeven, in het Arabisch. Geschreven door die oudere Basri.›
 ‹Hoe ben je daar nou weer achtergekomen, snelle eekhoorn die je bent.›
 ‹Ik ben naar zo'n belwinkel gegaan waar ze ook internet hebben. Iedereen was er donker dus het kon niet missen toen ik vroeg of er iemand met een Arabisch toetsbord kon omgaan. Meteen drie, vier vingers de lucht in. Ik dacht, ik kleed me smakelijk aan, dat doet de hartjes sneller kloppen, maar dat viel vies tegen. Ze raakten er eerder verlegen van.›

‹Altijd vervelend als mannen stug gaan doen net op het moment dat je ze nodig hebt.›

‹Afinj. Er kwam een Egyptenaar naar me toe. Sprak Nederlands met een falafeltje in zijn mond. Ook leuk op zijn tijd. Zegt: wat kan ik voor u doen, ik ben vertaler Nederlands-Arabisch en andersom, zit hier te webcammen met mijn vrouw, die is een paar weken terug naar Caïro gegaan. Vakantie en familiebezoek.›

Met die man ging ik achter een computer zitten om te zoeken naar meneer Basri. In het Arabisch dus. Er kwam niet meer uit dan ik al wist. Een professor in de mystieke islam of hoe ze het daar noemen, tien jaar ouder dan de Basri die ik ken. Mijn Egyptenaar (‹Hossam, aangenaam, al vijftien jaar in Nederland, poosje een shoarmazaak gehad in De Pijp, Jeruzalem, misschien ken ik je gezicht daarvan›) was natuurlijk teleurgesteld dat ik teleurgesteld was, dus toen dacht ik: laat ik hem eens vragen de naam van het boek in te tikken. Weer in het Arabisch. Kreeg een hit. Dezelfde naam, het vroegere geboortjaar, de titel. Kortom: het boek is al een keer gepubliceerd door een andere man met dezelfde naam als mijn Mustafa. Kan je me nog volgen?›

‹Heb je het de Egyptenaar uitgelegd?›

‹Hij zei dat er wel meer hondjes zijn die Fikkie heten.›

‹Maar weinig hondjes die een boek hebben geschreven.›

‹Daar had hij geen antwoord op. Hij had verstand van shoarma, niet van het soefisme.›

‹Je bent verliefd op een bedrieger.›

Dat vond Tamara eigenlijk wel intrigerend. Een bedrieger. Altijd nog geen macho, maar toch.

‹Een briljante bedrieger heeft iets oorspronkelijks. Iemand die door de mazen van de wet glipt, een ruimtevaarder binnen dit westerse doolhof van regels en geboden. Wij hebben een statisch idee van identiteit en dan komt er een man die de naam van een ander overneemt om diens boek uit te brengen in een ander werelddeel, een andere cultuur, een ander weerbericht. Vind ik verpletterend knap.›

‹Voor mij is hij nog steeds een bedrieger.›

‹Voor mij is hij een waaghals. Alleen zit het hem niet lekker. Hij kan er nooit meer van loskomen. Het vernietigt zijn leven.›

‹En wat zegt het soefisme hierover?›

‹Ik denk dat het allemaal in zijn straatje past. Een soefi cijfert zijn eigen identiteit weg om op te lossen in Allahs liefde, om te versmelten met de kosmos. De relativiteitstheorie van de soefi.›

‹Hoe dan ook. Hij is een meester van de illusie. Bravo.›

‹Gefeliciteerd. Maar knap je niet helemaal op hem af?›

‹Integendeel. Nu wordt hij pas echt interessant.›

‹Je bent onnavolgbaar, schatje.›

‹Lang leve het soefisme.›

‹Feest!›

‹Papegaai!›

* 20 *

Midden in de nacht was hij weer wakker geworden. Er was geen snooker op televisie. Geen Japanse film. Hij had tijd om na te denken. Dat iemand in zijn verleden aan het porren was deerde hem amper. Hij wilde ontdekt

worden. Ze mochten hem ontmaskeren. Pak me dan als je kan, je kan me toch niet pakken, ging het door zijn hoofd. Hij had dit kinderen horen zingen bij de kleuterschool in zijn buurt. Ook hij had als kind tikkertje gespeeld. Het geluid bereikte zijn huiskamer en onwillekeurig neuriede hij de melodie mee.

In de tram op weg naar de vu keek hij om zich heen. Geen bekenden. Geen ogen die hem fixeerden. Bij het binnengaan van de universiteit viel hem niets bijzonders op. In de lift was hij alleen. Aan de wanden grote foto's van gezichten. Mooie bruine ogen van een Turkse studente.

Iemand had in het postvakje een cd-rom in een blanco envelop achtergelaten. Er stond geen afzender op. Het kon zijn dat een student in alle haast nog even wat materiaal had afgegeven. Maar dat bleek niet het geval, toen hij het schijfje in zij in zijn laptop stopte. Het beeld was zwartwit, hij zag jonge mensen heen en weer lopen. De ingang van de universiteit. Het volgende beeld toonde opnieuw de ingang, maar nu leeg. Dan verschijnt hij zelf, staat stil en keert zich om. Hij herinnerde zich het moment onmiddellijk, dit is drie weken terug. Na hem verschijnt Tamara, ze lijkt in hem te willen verdwijnen, als een geestverschijning. Ze praten met elkaar, verdwijnen door de draaideur naar buiten. Dan wordt het beeld zwart en verschijnen er even later twee handen. Vrouwenhanden. Mooie vrouwenhanden. Gebarentaal. Hij had deze bewegingen gezien in het journaal voor doofstommen. Maar wat deze handen hem wilden vertellen, geen idee.

Hij haalde de cd-rom uit de computer en legde hem

weg. Beneden in de hal liep hij meteen de boekhandel binnen voor een handboek gebarentaal. Wat hij daarin niet vinden kon, zocht hij later thuis via Google op. Dit was wat die handen zeiden: *Wie eenmaal is geschonden door de liefde, leeft tussen dag en nacht. Wie het geheim van de schender kent, zal dit met hem delen maar het niet vernietigen. Het blijft een en ondeelbaar en ongekend.*

Hij streelde zijn kat die op schoot was gesprongen terwijl hij de zin herhaalde. Een uitspraak van een soefimeester die hij uittentreuren had bestudeerd. Ondoorgroendelijke zinnen. Dat tussen dag en nacht leven sloeg op zijn geheim dat hij met niemand kon delen. Maar wanneer was hij geschonden door de liefde? Ja, ooit, eens, maar daar ging het nu niet om. Deze persoon kende zijn geheim en stelde hem gerust: zou het met niemand anders gaan delen. Het zou een geheim blijven. Het was iets tussen hen.

«Er is daar iemand die mij de weg naar mijn hart wijst. Het is niet eens de vraag of ik die weg moet volgen. Het is de vraag waar ik nu sta op die weg.»

* 21 *

«Guerrillas detonated a huge bomb in front of the shrine of Abdul Qadir al-Gilani in central Baghdad on Monday, killing (according to Reuters) some 24 persons and wounding 90 according to late reports. The bombing damaged the dome and the base of the minaret of the mosque attached to the shrine. Shaikh Abdul Qadir al-Gilani (d. 1166 A.D.) was a great mystic who founded the vast Qadiriya Sufi order.»

Hij las dit op internet. Opgeblazen door salafisten. Een nieuwe misschien wel definitieve poging om de tomben van deze heilige plek onbruikbaar te maken voor geloofsuitoefening. Hij wist waar de tombe was, hij was er verschillende malen geweest. Op duizenden kilometers afstand ging ook hij nu de lucht in, hoger en hoger, tot een enorme vogel hem greep en een tijdje in zijn klauwen geklemd hield om te beslissen waar hij hem te pletter zou laten vallen.

Bij het begin van het college hield hij even stil en keek rond. Dit waren Nederlandse studenten die hoogst comfortabel in hun eigen land de show zaten af te wachten. Ook zij zat er. Tamara. Op steeds dezelfde plek, alsof ze daarmee haar vasthoudenheid wilde bewijzen.

«Sheik Abdul Kadir al-Gilani is de grondlegger van de Qadiriya Orde, gestorven in 1166 na Christus, oftewel het islamitische jaar 400, hoewel alleen Allah het echte jaartal weet.» (Gegiechel, leuke grap!) Een paar minuten later was hij opgegaan in zijn stof.

«In de gloriejaren was het elan voor het soefisme zo sterk dat het de hele umma, de geloofsgemeenschap, leek te kunnen dragen en elke gelovige te kunnen voeden. Die tijd is voorbij. Het soefisme leeft in de oksel van het lichaam van de islam.»

Hij deelde een *Newsweek*-artikel uit dat inging op de positie van de soefi's in Irak.

Het was niet lang dus het zou misschien gelezen worden. Weer de blik van Tamara. Wist zij wie hij was? Het college was ten einde en hij schreef het onderwerp van het volgende college op het bord: de soefi-identiteit.

Een week later. Er klonk een klop de deur.

«Ja?»

Tamara. Ze hadden een afspraak.

Hij stond op en zei: «Ik wachtte op u.»

«Zeg maar je.»

«Ga zitten.»

Ze nam plaats.

«Jij hebt een tijdje geleden genegenheid voor mij getoond.»

Vreemd woord. Genegenheid. Plechtig. Maar uit de mond van een buitenlandse man klonk het charmant.

«Ja, ik vond dat ik u moest kussen.»

«Meestal wordt dankbaarheid getoond door een handdruk in dit land. Met kussen wordt een zekere formele grens overschreden. Vooral met zo'n kus. Waarom?»

«Het was geen vorm van dankbaarheid,» zei ze. «Het was iets meer dan dat, daar zijn we het toch over eens?»

«We hebben een probleem,» zei hij. «Groot probleem. Onaanvaardbaar maar niet onverklaarbaar.»

«Welk dan?»

«Jij bent een uitstekende leerling die ik met interesse volg. Je hebt me verteld dat je mijn college volgt uit belangstelling voor de islam.»

«Nee, niet uit belangstelling. Eerder uit verbazing over de verwondering die ik voelde over de islam.»

«Luister, Tamara. Ik moet je een verhaal vertellen.»

«Ik wil u ook iets vertellen.»

«Dan kan mijn verhaal wachten. Vertel maar.»

«Ik heb informatie gezocht over u. Dat doe je soms.

U moet daar verder niets achter zoeken. Het blijkt dat u een naamgenoot hebt in Irak. Die man is een soefispecialist, net als u. En die man heeft een boek geschreven met dezelfde titel als het boek dat u nu aan het schrijven bent. Vraag is: is dit toeval of zit er meer achter?»

«Onze verhalen kruisen elkaar,» zei hij. Was zij soms de persoon die hem in de gaten hield? Hadden haar handen de briefjes achtergelaten? Had zij de kus geënsce-neerd, opgenomen en de videobeelden bij hem achtergelaten? Deze vrouw?

«Er was ooit eens een rijk man in Bagdad. Hij had alles wat zijn hart begeerde. Zijn vrouw, hij had er maar een, was hem toegewijd en maakte hem sterk waar hij zwak was. Wat ze niet kon verhelpen aan hem, bedekte ze met de mantel der liefde. Zijn kinderen waren gezond en succesvol in zaken. Hij woonde in een prachtig huis dat zijn familie al eeuwen toebehoorde. Toch knaagde er iets aan hem, hij kon maar niet bedenken waaraan hij zijn rijkdom en geluk te danken had. Andere mensen zouden zich afsluiten voor dergelijke vragen, hem lukte dat niet. Hij bleef zoeken naar de zin van zijn bestaan. Tevergeefs. Op een avond zong er een nachtegaal, hij liep in de richting van het geluid, het leek alsof de nachtegaal hem iets duidelijk wilde maken. Hij volgde de nachtegaal en kwam terecht in een steeg met een houten deur. Die ging hij binnen. Hij kwam op een binnenplaats met weer een deur en toen nog zo'n binnenplaats en nog een. Vele deuren verder naderde hij een kamer met een stank zo vreselijk dat hij bijna niet verder kon. Hij sloeg een hand voor zijn gezicht en, eenmaal over de drempel, zag hij lijken, heel veel lijken, en allemaal droegen

ze zijn gezicht. Elk van de doden was, zo zag hij, door een andere oorzaak om het leven gekomen. De nachtegaal hief zijn gezang aan, maar dat klonk nu schrill en koud. Hij vluchtte weg en snelde door de straten, verlangend naar zijn huis. Pas in bed beseftte hij wat hij had gezien: alle mogelijke levens die hij niet had geleefd zodat hij dit leven kon leiden. Maar helaas, de nachtegaal had geen einde aan zijn twijfel kunnen maken. Hij tobde met de vraag of hij de lijken werkelijk had gezien of slechts in een droom. Graag had hij daar met iemand over gesproken, maar dat durfde hij niet. Wie zou hem serieus nemen? Toen hij stierf zeiden de mensen dat ze nog nooit zo'n vredig gezicht hadden gezien. Verlost van alle aardse dwang. Alsof de dood het grootste geschenk was dat hij ooit had ontvangen. Zo lag hij erbij.›

Ze zeiden niets. Zwaluwen scheerden langs de ramen. In de verte schitterde het Nieuwe Meer.

‹Heeft u ooit de nachtegaal gehoord?›

Nee, zij was het niet. Onmogelijk. Te jong, te eerlijk, te onbedorven. ‹In de week dat ik jouw kus kreeg is er een nachtegaal in mijn leven gekomen.›

‹En heeft u de nachtegaal gevolgd?›

‹Het is de opdracht van elk mens om zijn eigen leven te kennen.›

‹Wat wilt u daarmee zeggen?›

‹Ken je Iago uit de Othello van Shakespeare?›

‹Die man die zo jaloers is op de zwarte Othello omdat hij zoveel succes heeft?› vroeg ze.

‹Ja. Uit jaloezie volgt hij Othello en probeert hem te gronde te richten. Om zijn doel te bereiken speelt hij dubbelspel. Tegenover Othello is hij de trouwe kame-

raad maar in werkelijkheid zet hij alles op alles om hem te gronde te richten. Hij zegt ergens: ik ben niet die ik ben.›

‹Dat zegt hij aan het begin, Iago, als hij zich presenteert als de valse vriend van Othello. Als de man die hem tot val zal brengen. Zijn drijfveer is jaloezie.›

‹Ik kan zeggen dat ik niet ben die ik ben. En ik kan ook zeggen dat ik lijk op de rijke man die alles bezit wat zijn hart begeert maar die tevens beseft dat zijn rijkdom ten koste is gegaan van andere levens. Alleen ben ik niet als Iago. Al heb ook ik een man ten val gebracht.›

‹Mustafa Basri?›

‹Ja.›

‹Wie is Mustafa Basri?›

‹Mijn professor in het soefisme. Gedood door het regime.›

‹Had u er iets mee te maken?›

‹Ik was soldaat. Ik zat in het vuurpeloton. Ik heb zijn werk meegenomen naar huis. Ik zal je zijn foto laten zien, die heb ik hier in een envelop.›

Hij liep naar zijn bureau, pakte de foto en liet die aan Tamara zien.

‹Deze man lijkt wel erg op u.›

‹Menigeen dacht dat we broers waren.› Hij nam de foto weer terug en wachtte haar reactie af. Als ze hem vertrouwde, zou ze blijven.

‹Je mag weg als je wilt.›

‹Nog een vraag,› zei ze, ‹denkt u dat iemand anders nog van uw geheim weet?›

‹Er was een vrouw in Bagdad die ons verbond. Ik heb haar jaren niet gezien. Misschien is zij op weg naar mij

om haar verhaal te vertellen. Misschien heeft ze haar komst aangekondigd.› Hij drukte op de playknop van zijn laptop: het filmpje waarin zij hem benaderde terwijl ze naar buiten liepen.

‹Wie zou deze beelden gemaakt kunnen hebben?›

‹Weet ik niet. Maar ze zijn gemaakt in de buurt van de receptie, beneden in de hal.›

‹Misschien heeft iemand van de bewaking ze gemaakt?›

‹Zou kunnen.›

‹Ik weet dat er een oosterse vrouw werkt, ik heb haar wel eens gezien achter de receptiebalie.› Ze keek hem verontschuldigend aan omdat ze het woord ‘oosters’ had gebruikt. ‘Oosters omdat ik niet weet waar ze vandaan komt. Uit het Midden-Oosten maar het kan ook een Marokkaanse zijn.›

Hij stond op en pakte zijn spullen. ‘Dan wordt het tijd om haar te ontmoeten. Mijn nachtegaal. Laten we naar beneden gaan.›

* 23 *

De man van de receptie begreep eerst niet wat ze bedoelden toen ze vroegen of er wel eens een donkere dame hier achter de balie zat.

‹Kan wel zijn,› zei hij, ‘maar ik denk niet zo in die termen. Hoe donker is donker?›

‹Zoals hij donker is,› zei Tamara, ‘daar de vrouwelijke variant van.›

De man leek niet op zijn gemak met de vraag. Ze verklaarden zich nader.

‹Mijn naam is Mustafa Basri. Ik ben gasthoogleraar hier. Betaald door de Nederlandse Al Farabi Stichting.›

De man keek hem aan. ‘Ik denk dat u Fatima bedoelt. Ze werkt hier part time.›

‹Komt ze vandaag hier?›

‹Ze is ingeroosterd, al het goed is komt ze er zo aan.›

Moet u haar spreken dan?›

‹We wachten wel op haar.›

Ze namen plaats op de langwerpige houten banken tegenover de balie. Waarom ging Tamara niet weg, vroeg hij zich af. Maar als ze zou opstaan, zou hij haar tegengehouden. Hij waardeerde haar aanwezigheid.

‹Is ze dat soms?› fluisterde Tamara. Een donkerharige vrouw kwam het gebouw binnen, maar ze leek in niets op Zohra.

Toch liep hij meteen op haar af.

‹Ik zoek de persoon die me deze cd-rom heeft bezorgd,› zei Mustafa op goed geluk tegen de vrouw, ‘ik heb het vermoeden dat ze een collega van u is.›

‹Ik heb geen idee wie u zoekt,› zei de vrouw en wilde terug lopen naar de receptie.

‹Het spijt me,› zei Basri. ‘Ik heb u in verlegenheid gebracht.›

‹Ik ben de nachtegaal,› zei een stem en hij draaide zich om. Er stond een vrouw in schoonmaaktenuë. Ze had rimpels gekregen rond haar groene, vermoeide ogen. Magerder, ze was magerder geworden.

‹De nachtegaal,› stamelde hij in het Arabisch.

Ze knikte langzaam.

‹Ik wil ophouden tussen dag en nacht te leven, nachtegaal.›

Ze spreidde haar handen en maakte dezelfde gebaren als die hij op de cd had gezien.

«Excuseer ons even,» zei hij tegen Tamara.

«Moet ik op u wachten?»

«Dat laat ik aan jou.» Ze liep naar buiten.

«We zijn in Europa,» zei Mustafa, «Je ouders zouden nooit hebben ingestemd met een huwelijk met mij, is het niet? Mustafa Basri dong naar je hand maar je wilde hem niet als man. Om met mij te kunnen trouwen moest hij verdwijnen. Maar toen hij verdwenen was kon je mij niet meer liefhebben. Je schuld zat je in de weg. Daarom bleef je in Bagdad.»

Ze knikte. Ze gingen naast elkaar zitten op de houten bank in de gang. Hij wierp een snelle blik op het schoonmaakkarretje, nieuwsgierig of hij de camera zou zien waarmee de opnamen waren gemaakt.

«Mijn ouders gingen er vanuit dat op een dag Mustafa Basri mij ten huwelijk zou vragen. Hij was een huisvriend. Een vogel die zich vrij in ons huis mocht bewegen. Met hem wilde ik niet trouwen. Toen ontbloede de liefde tussen ons en hij wist het. Ik had jullie bij elkaar gebracht en hij wilde mij en jou uiteen houden. Mustafa Basri vroeg om mijn hand maar ik weigerde. Zo open en verheven als hij was tegenover zijn studenten, zo verbeteren en bitter werd hij door mijn afwijzing. Hij zwoer dat mijn carrière was verkeken. «Je hebt je ouders teleurgesteld,» maande hij me, «ik zal ervoor zorgen dat er voor jou en je geliefde in dit land geen toekomst is.» Om aan zijn grip te ontkomen besloot ik me van hem te ontdoen. Onder studenten en medewerkers verzamelde ik belastend materiaal. Ik zorgde ervoor dat de documenten bij

het Ministerie van Onderwijs terecht kwamen. Niet lang daarna volgde zijn arrestatie. Zo kwam de weg vrij voor jou. Ik hoopte dat mijn ouders jou zouden accepteren als de nieuwe Mustafa Basri.»

Hij nam het woord. «Je wilde alleen niet dat hij werd gedood. Opsluiten was genoeg. Je overspeelde je hand en dat kostte hem zijn leven. Daarna kwam de kans voor jou om met mij te trouwen. Alleen nu kon je niet meer trouwen met degene die de man had helpen vermoorden die jij in het gevang had gebracht. Met die gedachte kon je niet in het reine komen. Het spel dat we hebben gespeeld laat geen plek voor vergeving. We hebben blind vertrouwd op onze liefde. Maar in een verscheurd land kan de liefde een mens gemakkelijk te gronde richten. In Irak hebben we allemaal onze hand overspeeld.

«Sympathiek dat je dat zo zegt,» zei ze, kennelijk blij dat hij in de wij-vorm sprak.

«Je hoopte dat ik zou verdwijnen uit je leven. Die hoop is uitgekomen, sterker nog dan je dacht, ik ben zelfs uit mezelf verdwenen. Sinds ik Mustafa Basri ben, leef ik als een schim, ik voel me een vreemde in mijn eigen lichaam. Het deert me niet dat studenten me verwonderd aanstaren, dat collega's niet weten wat ze met me aanmoeten. Het is voldoende dat de universiteit me toereert, dat ik hier kan werken aan datgene waaraan ik moet werken. Als fantoomprofessor.»

«Je bestaat niet meer, fluisterde Zohra. «Net zomin als ik nog besta,» en ze keek naar haar schoonmaakkarretje.

«Wanneer heb je Bagdad verlaten?»

«Twee jaar geleden. Na de komst van de Amerikanen. Vlak daarna werd de stad onmenselijk. Er was chaos,

moord, bomaanslagen, avondklokken. Mijn familie werd opgejaagd door mensen die nog een rekening te vereffenen hadden met leden van het regime van Saddam Hoessein. Ze vonden dat wij tot het regime hadden behoord. Mijn vader stuurde me weg. «Jij moet naar het buitenland, het geweld zal alleen maar toenemen.» Hij kreeg gelijk. Mijn vader werd vermoord door een sjiitische bende. Eerst ging ik naar een oom in Engeland waar ik via hem een Irakese man ontmoette. We trouwden en zijn een jaar later uit elkaar gegaan. Mijn oom was furieus over de scheiding en ik besloot te verhuizen naar Amsterdam, waar een vriendin van me woont en werkt. Zij vertelde me op een dag over jou. Toen moest ik beslissen je op te zoeken of je voorgoed te negeren.»

«Hoe ben je hier terechtgekomen?»

«Ik doe van tijd tot tijd uitzendwerk. Ik zocht naar een manier om met je in contact te komen. Ze vonden dit baantje voor me aan deze universiteit. Een vingerwijzing die ik niet kon negeren, ik wilde zo graag... ik wil zo graag... Onze levens zijn met elkaar vervlochten, ik heb geprobeerd je te vergeten maar dat lukte niet. De Amerikanen hebben me weer in jou richting gedreven. Ik weet dat ik je verwond heb maar zeg niet te snel nee.»

Basri zei niets, hij stond als versteend. Plotseling ontwaakte hij uit zijn verdoving en greep in zijn tas. Hij haalde zijn exemplaar van *De pijn* tevoorschijn en hield het Zohra voor ogen.

«Ken je het?» vroeg hij.

«Ik weet dat je het hebt laten uitbrengen maar ik heb het nooit willen hebben. Mijn interesse voor het soefisme ging via jou, zijn werk interesseerde me niet.»

«Het manuscript bevatte een opdracht. Kijk, hier, op de pagina tegenover de inhoudsopgave.»

«Voor de vrouw die mijn hartstocht heeft gekooid,» las ze hardop.

«Toen ik uit Bagdad vertrok heb ik twee exemplaren meegenomen. Dit exemplaar is nu voor jou. Je hebt ook mijn hartstocht gekooid.»

Zohra's gezicht werd grijs. Zij kon deze schim niet tot leven brengen. Ze sloeg het boek dicht en schoof het in het rek onder het karretje. Toch had ze rekening gehouden met deze afloop, want op haar beurt diepte ze een stapeltje brieven op uit een zwartleren handtasje. «Ik geef ze terug. Je kunt ze verbranden als je wilt. Je mag zeggen wat je wilt. Je mag doen wat je wilt. Ik heb je in een onmogelijk parket gebracht. Het is afgelopen. Vertel ze wie je echt bent. Ik zal je verhaal bevestigen.»

Nadim strekte zijn hand werktuigelijk uit en nam de brieven aan. Toen hij opkeek zag hij Zohra als een schaduw verdwijnen in het altijd schaars verlichte gedeelte van de hal nabij de boekhandel. Ze wandelde achter haar karretje naar de liften.

* 24 *

Natuurlijk kijk ik niet naar ze terwijl ze daar in het Arabisch zitten te praten. Ik doe alsof het me niets aangaat, terwijl de uitkomst van hun gesprek me meer interesseert dan wat dan ook. Hun uitkomst wordt mijn uitkomst. Het pad dat zij kiezen beslist over het pad dat ik te nemen heb. Hoe heb ik het ooit in mijn hoofd kunnen halen verliefd te worden op zo'n schim, zo'n moor-

denaar? Die schoonmaakster, dat moet een geliefde zijn geweest in Irak, misschien wel zijn grote liefde. Ik voel gewoon dat ze hem heeft opgezocht, niet om mij te dwarsbomen maar om opnieuw hun levensdraden te verbinden. Ze weet dat dit het moment is om hem met zijn verleden te confronteren. Zijn verleden en dus met haarzelf. Is hij nog steeds verliefd op haar? Gaan ze nu elkaar de alimentatie van een verloren liefde betalen?

Ik ijl, ik draai door, hun gesprek duurt me te lang.

Hij komt naar me toe.

Hij wil met me praten.

Ik had weg moeten gaan.

Ik had me niet moeten uitleveren.

Je kwetsbaar opstellen is stom.

Je kwetsbaar opstellen is het begin van het pad.

Wat ben ik toch een papegaai.

ABDELKADER BENALI

is de eerste Schrijver Op Locatie aan de Faculteit der Letteren van de Vrije Universiteit in Amsterdam. In die hoedanigheid schreef hij speciaal voor de VU dit kerstgeschenk, dat namens het College van Bestuur wordt aangeboden aan alle VU-medewerkers en aan relaties van de VU.

Benali fungeert als Schrijver Op Locatie van 1 februari 2007 tot 1 februari 2008. Op die dag neemt Marcel Möring de fakkel van hem over, eveneens voor de periode van een jaar. In totaal zal de Faculteit der Letteren vijf Schrijvers Op Locatie aanstellen.

Het pilotproject is mogelijk
gemaakt door

*College van Bestuur VU-Windesheim
Cultuurcentrum Griffioen
Fonds voor de Letteren
Stichting Woudschoten
VU Dienst Communicatie
VU Faculteit der Letteren
VU Boekhandel/Uitgeverij*

Amsterdam, december 2007

